

УЧАСТЬ НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ ФІНАНСІВ УСРР В ЗДІЙСНЕННІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (1919-1936 РР.)

Цимбал В.О.

НПУ ім. М.П. Драгоманова, м.Київ

Звичайно, радянська держава 20-х років минулого століття і Україна початку нового тисячоліття – поняття далеко не тотожні. Проте сучасна ситуація безумовно перекликається з періодом перших післяреволюційних десятиріч. Перехід від натурально-адміністративного розподілу продовольства, сировини та продукції промисловості доби “воєнного комунізму” до специфічного “радянського” ринку, вимагав активної участі держави у сфері господарювання, що мала б забезпечити поживлення товарно-грошового обігу. У комплексі заходів НЕПу важливе значення мали ті, що носили фінансово-правовий характер. В рамках загальносоюзної фінансової політики в складних умовах у відносно короткий термін було створено федеративний бюджет (котрий включав в себе бюджети союзних республік), фондний ринок, стійку валюту. Специфіка кредитно-грошової системи, створеної в роки реалізації НЕПу, полягала в тому, що в саме в цей період здійснювались перші спроби організації системи т.з. “народного господарства” на командно-адміністративних засадах (планування економіки, монополія зовнішньої торгівлі) в межах традиційної світової фінансової системи.

Вже станом на 1919 р. радянською владою було націоналізовано найважливіші галузі промисловості України: вугільна та гірнична, суднобудівна, близько сотні великих металургійних та машинобудівних підприємств. Щоправда, йдеться про націоналізацію не усіх без виключення об’єктів промисловості, а лише тих, що утворювали “командні висоти” господарства – складала основу державної торгово-промислової монополії. Решта ж підприємств залишались в приватній власності, допускалися також передача націоналізованих підприємств їхнім колишнім власникам та утворення “змішаних” підприємств за участю державного та приватного капіталу.

Встановлення загальної трудової повинності на конституційному рівні та можливість її забезпечення за допомогою апарату примусу (відділи праці виконавчих комітетів місцевих рад та раднаргоспи вживали заходи “проти

дезертирства з трудового фронту” – піддавали революційному трибуналові “саботажників”, що, не залежно від умислу, уникали трудової повинності) дозволило забезпечити промисловість робочою силою. Соціальне ж забезпечення працівників перебувало на вкрай низькому рівні: враховуючи глибину економічної кризи, фактичну ліквідацію більшовицькою владою наявної фінансової системи, оплата праці здійснювалася в натуральній формі – у вигляді трудових пайків. Однак навіть проблема елементарного забезпечення життєдіяльності українських робітників була надскладною для влади. Зазначену проблему було перекладено на плечі селянства.

На території УРСР, що становила всього 13% європейської частини майбутнього СРСР, проживало 29% населення, щільність населення майже втричі переважала аналогічний показник решти території європейської частини. Ураховуючи те, що землю було націоналізовано та частково передано в фактичне користування селянства, праця якого за міркуваннями влади не потребувала оплати, основним завданням влади стало відчуження готової сільськогосподарської продукції.

За великим рахунком, для забезпечення функціонування об’єктів одержавленої промисловості справді більш необхідними були сировина та паливо, аніж гроші. Звичайно, значну частину продуктів та інших цінностей більшовики набули в процесі націоналізації підприємств та їх припасів, однак проблему регулярного задоволення державних потреб було перекладено головним чином на населення – шляхом впровадження продрозкладки. Держава забирала усю виготовлену селянином продукцію, залишаючи йому лише встановлений мінімум, котрий в решті-решт міг бути вилученим шляхом обміну на реквізоване майно.

За таких умов радянська держава, конституцією якої було проголошено намір знищення експлуатації робітничого класу власниками фінансового капіталу та засобів виробництва, сама стала виразником “капіталістичного” способу виробництва, описаного в працях К. Маркса та Ф. Енгельса, що утворювали основу революційних перетворень та всього суспільно-політичного устрою СРСР в подальшому.

Держава в особі спеціально уповноважених органів здійснювала заходи щодо регулювання господарської діяльності. Безумовно, одне з центральних місць в системі таких органів займав Народний комісаріат фінансів (Наркомфін), котрим здійснювались заходи державного регулювання господарської діяльності, притаманні сучасному господарському праву України, а саме – контроль та нагляд у сферах:

збереження та витрачання коштів і матеріальних цінностей суб'єктами господарських відносин – за станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності;

фінансових, кредитних відносин, валютного регулювання та податкових відносин – за додержанням суб'єктами господарювання кредитних зобов'язань перед державою і розрахункової дисципліни, додержанням вимог валютного законодавства, податкової дисципліни;

цін і ціноутворення – з питань додержання суб'єктами господарювання цін на продукцію і послуги.

Варто при цьому відзначити, що процес побудови фінансового апарату УРСР здійснювався під впливом державотворчих процесів, що мали місце в радянській Росії під безпосереднім керівництвом і наглядом відповідних органів РРФСР. В силу обставин політичного характеру діяльність фінансового апарату в цілому характеризувалась низкою вад. Будучи при цьому виразником фінансової політики держави та, здійснюючи централізоване утворення, розподіл і використання фондів грошових коштів, Наркомфін став не лише органом державної влади, котрий мав суттєвий вплив на соціально-економічну ситуацію, а й інструментом, використання якого в значній мірі забезпечило перемогу більшовицьких сил та подальше становлення тоталітаризму на території України.

По мірі розвитку товарно-грошових відносин радянська влада здійснювала переведення господарського життя усіх союзних республік на основу єдиних промислово-фінансових планів, метою яких було проведення індустріалізації та суцільної колективізації сільського господарства, що виключало можливість реалізації приватної господарської ініціативи. Станом на 1936 р. було

колективізовано понад 95% відсотків сільськогосподарських угідь, в свою чергу прибутки від державної промисловості склали понад 90% неподаткових надходжень державного бюджету.